

SPINOZA (1632, Amsterdam - 1677, La Haye)

TEXTE 1

Ce premier texte est issu du *Traité théologico-politique* (1670), où Spinoza défend la liberté de philosopher de l'accusation d'impiété religieuse (15 premiers chapitres) et de subversion politique (5 derniers chapitres). La première partie, pour établir les limites posées par la piété, doit en déterminer les sources et nos moyens de les connaître. Ce qui suppose notamment d'analyser la prophétie, comme dans ce passage qui porte sur le sens du mot hébreu '*ruagh*' communément traduit par '*spiritus*'.

Spinoza, *Traité théologico-politique*, I, § 21-22 (éd. Moreau-Lagrée, PUF)

Hic jam quaerendum est, quidnam Sacrae Literae intelligant per Spiritum Dei Prophetis infusum, vel quod Prophetae ex Dei Spiritu loquebantur; ad quod investigandum, quaerendum prius, quid significat vox Hebraea *ruagh*, quam vulgus Spiritum interpretatur.

Vox *ruagh* genuino sensu significat ventum, ut notum, sed ad plura alia significandum saepissime usurpatur, quae tamen hinc derivantur. Sumitur enim

I. ad significandum halitum, ut Psal. 135. v. 17. etiam non est Spiritus in ore suo.

2. animum, sive respirationem, ut Shamuëlis I. cap. 30. v. 12 et rediit ei Spiritus, id est, respiravit. Hinc sumitur

3. pro animositate, et viribus, ut Josuae cap. 2. v. II. nec constitit postea Spiritus in ullo viro. Item Ezechiel. cap. 2 v. 2. et venit in me Spiritus (seu vis), qui me fecit instare pedibus meis.

Hinc sumitur 4. pro virtute, et aptitudine, ut Job. cap. 32. v. 8. certe ipse Spiritus est in homine, hoc est, scientia non praecise apud senes est quaerenda, nam illam a singulari hominis virtute, et capacitate pendere jam reperio. Sic Numeri cap. 27. v. 18 vir, in quo est Spiritus. Sumitur

deinde 5. pro animi sententia, ut Num. cap. 14. v. 24. quoniam ipsi alius fuit Spiritus, hoc est, alia animi sententia, sive alia mens. Item Prov. cap. I. v. 23. eloquar vobis Spiritum (hoc est mentem) meum. Et hoc sensu usurpatur ad significandam voluntatem, sive decretum,

appetitum, et impetum animi; ut Ezechiel. cap. I. v. 12. quo erat Spiritus (seu voluntas) eundi, ibant. Item Esaiae cap. 30. v. I. et ad fundendam fusionem et non ex meo Spiritu. Et cap. 29. vers. 10. quia fudit super ipsos Deus Spiritum (hoc est appetitum) dormiendi. Et Judic. cap. 8. vers. 3. tunc mitigatus est eorum Spiritus, sive impetus. Item Prov. cap. 16. v. 32. qui dominatur Spiritui (sive appetitui) suo, quam qui capit civitatem. Idem cap. 25. vers. 28. vir, qui non cohibet Spiritum suum. Et Esaiae cap. 33. vers. II. Spiritus vester est ignis, qui vos consumit. Porro haec vox *ruagh*, quatenus animum significat, inservit ad exprimendum omnes animi passiones, et etiam dotes ut Spiritus altus, ad significandum superbiam, Spiritus demissus, ad humilitatem, Spiritus malus, ad odium et melancholiam, Spiritus bonus, ad benignitatem, Spiritus Zelotypiae, Spiritus (sive appetitus) fornicationum, Spiritus sapientiae, consilii, fortitudinis, id est, (nam Hebraice frequentius substantivis, quam adjectivis utimur) animus sapiens, prudens, fortis, vel virtus sapientiae, consilii, fortitudinis, Spiritus benevolentiae etc.

6. significat ipsam mentem sive animam, ut Eccles. 3. vers. 19. Spiritus (sive anima) eadem est omnibus, et Spiritus ad Deum revertitur.

7. Denique significat mundi plagas (propter ventos, qui inde flant), et etiam latera cujuscunque rei, quae illas mundi plagas respiciunt. Vide Ezechiëlem cap. 37. vers. 9. et cap. 42. vers. 16. 17. 18. 19. etc.

Annexe texte 1 : Ethica II, 13, scholium (*Opera*, Gerbhardt)

Ce texte est issu de l'*Éthique* de Spinoza, ouvrage posthume en cinq livres qui suit un ordre « géométrique » (par propositions numérotées, démonstrations, scolies, etc.). Cet extrait du second livre explique ce qu'est l'esprit ou l'âme humaine (*mens*) et utilise le participe *animata*.

COROLLARIUM : Hinc sequitur hominem mente et corpore constare et corpus humanum prout ipsum sentimus existere.

SCHOLIUM : Ex his non tantum intelligimus mentem humanam unitam esse corpori sed etiam quid per mentis et corporis unionem intelligendum sit. Verum ipsam adæquate sive distincte intelligere nemo poterit nisi prius nostri corporis naturam adæquate cognoscat. Nam ea quæ hucusque ostendimus, admodum communia sunt nec magis ad homines quam ad reliqua individua pertinent, quæ omnia quamvis diversis gradibus animata tamen sunt. Nam

cujuscunque rei datur necessario in Deo idea cujus Deus est causa eodem modo ac humani corporis ideæ atque adeo quicquid de idea humani corporis diximus, id de cujuscunque rei idea necessario dicendum est. Attamen nec etiam negare possumus ideas inter se ut ipsa objecta differre unamque alia præstantiorem esse plusque realitatis continere prout objectum unius objecto alterius præstantius est plusque realitatis continet ac propterea ad determinandum quid mens humana reliquis intersit quidque reliquis præstet, necesse nobis est ejus objecti ut diximus hoc est corporis humani naturam cognoscere. Eam autem hic explicare nec possum nec id ad ea quæ demonstrare volo, necesse est. Hoc tamen in genere dico quo corpus aliquod reliquis aptius est ad plura simul agendum vel patiendum, eo ejus mens reliquis aptior est ad plura simul percipiendum et quo unius corporis actiones magis ab ipso solo pendent et quo minus alia corpora cum eodem in agendo concurrunt, eo ejus mens aptior est ad distincte intelligendum. Atque ex his præstantiam unius mentis præ aliis cognoscere possumus, deinde causam etiam videre cur nostri corporis non nisi admodum confusam habeamus cognitionem et alia plura quæ in sequentibus ex his deducam. Qua de causa operæ pretium esse duxi hæc ipsa accuratius explicare et demonstrare, ad quod necesse est pauca de natura corporum præmittere.

TEXTE 2

Le second texte est issu du quatrième livre de l'*Ethique*, consacré à la puissance des affects (ou passions) et à l'impuissance de la raison. Les passages choisis s'attachent au comportement de l'homme guidé par la raison et montrent l'articulation entre l'éthique individuelle et la politique.

ETHICA. Pars IV.

PROPOSITIO XXXV.

Quatenus homines ex ductu rationis vivunt, eatenus tantum naturâ semper necessariò conveniunt.

DEMONSTRATIO.

Quatenus homines affectibus, qui passiones sunt, conflictantur, possunt esse naturâ diversi (*per Prop. 33. hujus*), & invicem contrarii (*per Prop. præced.*). Sed eatenus homines tantum agere dicuntur, quatenus ex ductu rationis vivunt (*per Prop. 3. p. 3.*), atque adeò quicquid ex humanâ naturâ, quatenus ratione Definitur, sequitur, id (*per Defin. 2. p. 3.*) per solam humanam naturam, tanquam per proximam suam causam, debet intelligi. Sed quia unusquisque ex suæ naturæ legibus id appetit, quod bonum, & id amovere conatur, quod

malum esse judicat (*per Prop. 19. hujus*); & cùm præterea id, quod ex dictamine rationis bonum, aut malum esse judicamus, necessariò bonum, aut malum sit (*per Prop. 41. p. 2.*). Ergo homines, quatenus ex ductu rationis vivunt, eatenus tantùm ea necessariò agunt, quæ humanæ naturæ, & consequenter unicuique homini necessariò bona sunt, hoc est (*per Coroll. Prop. 31. hujus*), quæ cum naturâ uniuscujusque hominis conveniunt; atque adeò homines etiam inter se, quatenus ex ductu rationis vivunt, necessariò semper conveniunt. *Q. E. D.*

COROLLARIUM I.

Nihil singulare in rerum naturâ datur, quod homini sit utilius, quàm homo, qui ex ductu rationis vivit. Nam id homini utilissimum est, quod cum suâ naturâ maximè convenit (*per Coroll. Prop. 31. hujus*), hoc est (*ut per se notum*), homo. At homo ex legibus suæ naturæ absolutè agit, quando ex ductu rationis vivit, (*per Defin. 2. p. 3.*), & eatenus tantùm cum naturâ alterius hominis necessariò semper convenit (*per Prop. præced.*); ergo homini nihil inter res singulares utilius datur, quàm homo, &c. *Q. E. D.*

[...]

PROPOSITIO XXXVII.

Bonum, quod unusquisque, qui sectatur virtutem, sibi appetit, reliquis hominibus etiam cupiet, & eò magis, quò majorem Dei habuerit cognitionem.

SCHOLIUM I.

Qui ex solo affectu conatur, ut reliqui ament, quod ipse amat, & ut reliqui ex ipsius ingenio vivant, solo impetu agit, & ideò odiosus est, præcipuè iis, quibus alia placent, qui quæ propterea etiam student, & eodem impetu conantur, ut reliqui contrà ex ipsorum ingenio vivant. Deinde quoniam summum, quod homines ex affectu appetunt, bonum sæpe tale est, ut unus tantùm ejus possit esse compos, hinc fit, ut qui amant, mente sibi non constant, & dum laudes rei, quam amant, narrare gaudent, timeant credi. At qui reliquos conatur ratione ducere, non impetu, sed humaniter, & benignè agit, & sibi mente maximè constat.

Annexes texte 2 : Ethica. Pars III.

Cette proposition 1 du troisième livre de l'*Ethique* (sur la nature et l'origine des affects) donne la définition spinoziste de la passion et explique son lien avec la connaissance (les

idées adéquates et inadéquates). Elle montre combien la restriction *quatenus* est importante dans la grammaire philosophique de l'*Ethique*.

PROPOSITIO I : Mens nostra quædam agit, quædam vero patitur nempe quatenus adæquatas habet ideas eatenus quædam necessario agit et quatenus ideas habet inadæquatas eatenus necessario quædam patitur.

DEMONSTRATIO : Cujuscunque humanæ mentis ideæ aliæ adæquatæ sunt, aliæ autem mutilatæ et confusæ (per scholia propositionis 40 partis II). Ideæ autem quæ in alicujus mente sunt adæquatæ, sunt in Deo adæquatæ quatenus ejusdem mentis essentiam constituit (per corollarium propositionis 11 partis II) et quæ deinde inadæquatæ sunt in mente, sunt etiam in Deo (per idem corollarium) adæquatæ non quatenus ejusdem solummodo mentis essentiam sed etiam quatenus aliarum rerum mentes in se simul continet. Deinde ex data quacunque idea aliquis effectus sequi necessario debet (per propositionem 36 partis I) cujus effectus Deus causa est adæquata (vide definitionem 1 hujus) non quatenus infinitus est sed quatenus data illa idea affectus consideratur (vide propositionem 9 partis II). At ejus effectus cujus Deus est causa quatenus affectus est idea quæ in alicujus mente est adæquata, illa eadem mens est causa adæquata (per corollarium propositionis 11 partis II). Ergo mens nostra (per definitionem 2 hujus) quatenus ideas habet adæquatas, quædam necessario agit, quod erat primum. Deinde quicquid necessario sequitur ex idea quæ in Deo est adæquata, non quatenus mentem unius hominis tantum sed quatenus aliarum rerum mentes simul cum ejusdem hominis mente in se habet, ejus (per idem corollarium propositionis 11 partis II) illius hominis mens non est causa adæquata sed partialis ac proinde (per definitionem 2 hujus) mens quatenus ideas inadæquatas habet, quædam necessario patitur. Quod erat secundum. Ergo mens nostra etc. Q.E.D.

La proposition suivante, issue également du troisième livre de l'*Ethique*, présente les notions de *conatus*, *appetitus* et *cupiditas*.

PROPOSITIO IX. SCHOLIUM Hic conatus cum ad mentem solam refertur, voluntas appellatur sed cum ad mentem et corpus simul refertur, vocatur appetitus, qui proinde nihil aliud est quam ipsa hominis essentia ex cujus natura ea quæ ipsius conservationi inserviunt, necessario sequuntur atque adeo homo ad eadem agendum determinatus est. Deinde inter appetitum et cupiditatem nulla est differentia nisi quod cupiditas ad homines plerumque referatur quatenus sui appetitus sunt conscii et propterea sic definiri potest nempe cupiditas

est appetitus cum ejusdem conscientia. Constat itaque ex his omnibus nihil nos conari, velle, appetere neque cupere quia id bonum esse judicamus sed contra nos propterea aliquid bonum esse judicare quia id conamur, volumus, appetimus atque cupimus.